doi: https://doi.org/10.15407/visn2026.10.055

П'ЯТЬ РОКІВ ТРАНСФОРМАЦІЇ: ЯК ЗМІНЮВАЛАСЯ «АКАДЕМПЕРІОДИКА» У 2020—2025 рр.

Інтерв'ю з директором Видавничого дому «Академперіодика» А.І. Радченко

Випуск наукових монографій і періодичних видань є фінальним і ключовим етапом будь-якого наукового дослідження. Без наукової періодики неможливе повноцінне функціонування академічної спільноти. Зважаючи на важливість цієї місії, редакція журналу «Вісник НАН України» стежить за розвитком Видавничого дому «Академперіодика» Національної академії наук України і періодично (принаймні що п'ять років) спілкується з його очільником. Сьогодні пропонуємо нашим читачам інтерв'ю з директором видавництва Анною Ігорівною Радченко.

— Анно Ігорівно, ми планували зробити це інтерв'ю ще на початку року, але життя внесло свої корективи. Однак, щоб не порушувати усталену традицію, поговорімо все ж, хоча й із запізненням, про те, що змінилося у Видавничому домі «Академперіодика» за минулі п'ять років. Адже змінилося багато чого, чи не так?

— Так, за цей час змінилися і умови нашої роботи, і сама організація видавничих процесів. Пандемія, а згодом повномасштабна війна поставили перед нами завдання, яких раніше не було. Водночас у світовій науці розвивалися цифрові технології, змінювалися вимоги до наукових публікацій, дедалі більшого значення набували принципи відкритої науки. Нам доводилося працювати одночасно в усіх цих напрямах: адаптуватися до складних обставин воєнного часу, підтримувати випуск видань і впроваджувати нові рішення.

Якщо говорити про найпомітніші зміни, це, безумовно, створення Універсальної видавничої платформи журналів відкритого доступу НАН України, розвиток електронних ресурсів для представлення наукових книг, розширення методичної та консультативної роботи з редакціями. У поліграфічному виробництві ми повністю перейшли на цифрові технології.

Видавничий дім «Академперіодика» у своїй діяльності поєднує наукові дослідження, видавничу роботу і поліграфію. За ці роки зв'язок між цими складовими став ще тіснішим: дослідження дають підґрунтя для практичних рекомендацій, рекомендації втілюються у роботі з виданнями, а набутий досвід допомагає вдосконалювати запропоновані рішення. У 2025 р. було оновлено наші наукові напрями, структуру і Статут, які відображають ці зміни.

— Ви згадали наукові дослідження. Для багатьох читачів видавництво — це передусім місце, де редагують і друкують книги. Що саме досліджує «Академперіодика» і як ці дослідження допомагають академічним виданням?

— Предмет наших досліджень — сама науково-видавнича діяльність: як вона змінюється, як організувати підготовку й поширення наукових публікацій, що потрібно для їх повноцінного представлення у світовому інформаційному просторі. Наприклад, ми вивчали склад авторів академічних журналів, їхні зв'язки з науковими установами, тематичне наповнення і мову публікацій. Одним із напрямів було дослідження рівня монополізованості видань — концентрації публікацій у вузькому колі авторів та установ. Для цього адаптували відповідну методику і напрацювали підхід до створення своєрідного «портрета» журналу. На його основі можна запропонувати редакції конкретні кроки для розширення кола авторів, рецензентів і читацької аудиторії.

Інший приклад — дослідження змін у міжнародному виданні наукової літератури. Його результати використано для оновлення нормативно-методичного забезпечення видавничої діяльності Академії, підготовки рекомендацій для редакторів, розвитку електронних ресурсів.

Створення журнальної платформи також потребувало попередньої наукової роботи: визначення вимог до відкритих публікацій, побудови моделі переходу журналу до відкритого доступу, розроблення послідовності перенесення його матеріалів та архівів. Це прикладні дослідження, результат яких можна побачити в роботі конкретних видань.

— Розкажіть докладніше про Універсальну видавничу платформу. Що змінюється для журналу, який переходить на неї?

— Платформа створена на основі Open Journal Systems у межах академічних проєктів OPENS та OPENS2, спрямованих на розбудову і підтримку інфраструктури відкритої науки. Вона об'єднує журнали НАН України в одному середовищі і дає змогу використовувати спільні технічні рішення для їх представлення та роботи редакцій.

Перехід передбачає перенесення матеріалів журналу, його архівів, перевірку й оновлення метаданих, перереєстрацію відповідних цифрових ідентифікаторів DOI, впровадження інструментів електронної редакції. Для цього ми розробили регламент платформи, методичні рекомендації та інструкцію з користування її інструментами.

Першими на платформі апробували відповідні рішення загальноакадемічні журнали «Наука та інновації», «Доповіді Національної академії наук України» та «Вісник Національної академії наук України». Згодом до них долучилися інші видання. При цьому враховується специфіка кожного журналу: спільна технологічна основа дає можливість підтримувати дещо відмінні будову й функціонал кожного ресурсу.

Важливим є і практичний бік використання платформи — уніфіковані рішення дають змогу впорядкувати редакційні процеси, оперативніше оновлювати інформацію та політики видань, полегшують технічний супровід. Досвід, набутий під час роботи з одними журналами, можна застосовувати до інших.

— У назві платформи є слова «відкритий доступ». Що потрібно зробити, крім розміщення повних текстів у мережі, щоб академічне видання стало повноцінним учасником системи відкритої науки?

— Потрібно забезпечити належне представлення публікації: коректні метадані, цифрові ідентифікатори, зрозумілі правила роботи журналу, дотримання авторського права та академічної доброчесності. Важливо також, щоб інформацією про публікацію могли обмінюватися різні інформаційні системи.

Тому поряд із технічною роботою ми долучалися до підготовки документів, які визначають засади відкритої науки в Академії, зокрема Концепції реалізації європейських принципів відкритої науки в НАН України на 2024—2030 рр. та Положення про відкриту науку в НАН України. Брали участь і в підготовці Положення про журнал відкритого доступу НАН України.

Універсальна видавнича платформа є складником академічної інфраструктури відкритої науки. Її розвиток передбачає взаємодію з іншими елементами цієї інфраструктури, зокрема з ресурсами відкритих дослідницьких даних і препринтів, а в перспективі — інтеграцію до Європейської хмари відкритої науки.

Ці підходи ми застосовуємо й до власних досліджень. Зокрема, оприлюднили набір відкритих даних про наукову періодику НАН України, а матеріал щодо алгоритму та критеріїв відбору книжкових видань до міжнародних наукометричних баз розмістили в академічному архіві препринтів.

— А як за цей час змінилося представлення наукових книг? Адже не лише журналам, а й монографіям потрібно ставати помітними у світовому інформаційному просторі.

— Для цього розвиваємо англомовний ресурс Books of the National Academy of Sciences of Ukraine. Він містить бібліографічну інформацію про книги, випущені «Академперіодикою» та «Науковою думкою» в межах загальноакадемічних проєктів.

Кожна книга має окрему сторінку з метаданими англійською мовою і цифровим ідентифікатором DOI. Передбачено можливість додавання повного тексту, посилань на пов'язані джерела. Таке представлення дає змогу передавати інформацію про видання до міжнародних систем збирання наукової інформації та використовувати ресурс для підготовки до подання у наукометричні бази.

Водночас ми збільшували обсяг повнотекстових матеріалів у відкритому доступі. У 2021 р. відкрили доступ до книг із науково-популярної серії «Наука для всіх», а після початку повномасштабного вторгнення — до видань проєкту «Українська наукова книга іноземною мовою». Доступні також книги проєкту «Україна. Нариси історії» та інші наші видання.

Розвивається і двомовний сайт видавництва, де розміщено відомості про випущені книги, повні тексти публікацій, методичні та консультативні матеріали. Окремий ресурс «Науково-видавнича діяльність Національної академії наук України», який ми розробили і запустили у 2022 р., об'єднує інформацію про академічну видавничу діяльність, каталоги книжкових видань і довідкові матеріали щодо журналів.

— Чи допомагає ця робота входженню академічних видань до міжнародних баз даних? Яку частину підготовки бере на себе видавництво?

— Ми працюємо і з представленням видань, і з підготовкою редакцій до виконання вимог відповідних баз. Це аналіз журналу та його вебресурсу, рекомендації щодо повноти інформації, редакційних політик, метаданих, організації публікаційного процесу.

У 2024 р. зареєстрували кабінет видавця у Web of Science, через який здійснюємо подання підготовлених журналів і книг. Щодо Scopus, то за правилами цієї бази редакції журналів мають подавати заявки самостійно. Ми допомагаємо їм підготуватися до цього. Так само надаємо методичну й консультативну підтримку виданням, які планують входження до Директорії журналів відкритого доступу — DOAJ.

Це послідовна робота, яка потребує участі і видавця, і редакції. Підготовка заявки, її розгляд експертами та включення видання до бази — окремі етапи. Наше завдання полягає в тому, щоб допомогти журналу належно представити свою роботу та усунути недоліки, які заважають його міжнародній видимості.

— Вимоги до редакційної діяльності постійно змінюються. Як ви допомагаєте колегам їх опановувати?

— Проводимо тематичні семінари й вебінари, готуємо методичні видання, консультуємо працівників видавничих підрозділів наукових установ. У 2021 р. започаткували науково-практичні семінари «Академперіодика-ПАТІ»,

а у 2023 р. створили власний ютуб-канал, де розміщуємо записи заходів.

Тематика визначається практичними потребами. Наприклад, обговорювали рекомендації DOAJ і DIAMAS щодо журнальних політик, перенесення сайтів на платформу OJS, вимоги до видань відкритого доступу, підготовку до подання у міжнародні бази.

Окремий напрям — методичні посібники. Серед них є видання з оформлення сучасних наукових праць, рекомендації для редакторів, матеріали про базові засади редагування наукового тексту, реєстрацію періодичних видань як суб'єктів у сфері медіа, підвищення ефективності оприлюднення результатів досліджень.

Ми намагаємося перетворювати власний досвід на інструмент, яким можуть користуватися колеги. Якщо редакція переходить на платформу, їй потрібна докладна інструкція. Якщо змінюються вимоги до журналів — пояснення, які саме дії слід виконати. Так наша науково-методична робота безпосередньо допомагає щоденній видавничій практиці.

— Значна частина цих змін відбувалася вже під час повномасштабної війни. Як це вплинуло на вашу роботу?

— Війна загострила проблеми фінансування й оновлення обладнання, ускладнила логістику, спричинила істотне здорожчання матеріалів і послуг. У таких умовах особливого значення набули питання збереження інформації, захисту електронних ресурсів і стабільності їхньої роботи.

Ми перевели вебресурси до іншого провайдера, який забезпечує вищий рівень захисту від хакерських атак і більш захищене резервне копіювання у хмарному середовищі та на серверах за кордоном. На його потужностях розгорнуто й Універсальну видавничу платформу.

Змінилися також завдання науково-методичної роботи. Ми долучалися до підготовки академічного розпорядження про припинення співпраці з ученими РФ у видавничій сфері. У 2025 р. розпочали дослідження «Науково-видавнича діяльність НАН України у воєнний час: виклики та адаптація». Воно охоплює, зокрема, пошук рішень для стійкої роботи наших інформаційних ресурсів, пристосування видавничої діяльності до воєнних умов, а також до змін у міжнародній науковій комунікації.

— Попри розвиток електронних ресурсів, друкована книга залишається важливою частиною вашої роботи. Що змінилося у процесах її виготовлення?

— За цей період ми повністю відмовилися від застарілого, гранично спрацьованого офсетного обладнання і перейшли на цифровий друк. Він дає змогу оперативно виготовляти наукові та науково-популярні книги й журнали, відтворювати складні графічні матеріали, робити якісні кольорові ілюстрації. Ці технології ощадливіші й менш шкідливі для довкілля.

Оновили частину програмного забезпечення для підготовки ілюстрацій та верстки. Наші оригінал-макети можна адаптувати для представлення видань у мережі у вигляді електронних книг.

Однак деякі питання поки залишаються невирішеними. Через відсутність ламінатора виготовлення твердих палітурок доводиться замовляти в інших поліграфічних підприємств, що певною мірою уповільнює роботу. Наявне обладнання також потребує поступового оновлення.

Розпочали й перехід на шрифти вітчизняних розробників. Для наукового видавництва це потребує ретельного добору: математичні формули, спеціальні символи, літери різних абеток, багатомовні цитати висувають до гарнітур особливі вимоги. Кожне таке рішення потрібно перевіряти на матеріалі складних видань.

— За технологічними змінами стоять конкретні книги. Які проєкти могли б якнайкраще показати, чим жила «Академперіодика» в ці роки?

— Показовою є співпраця з Інститутом історії України НАН України. У 2022—2024 рр. вийшли книги проєкту «Україна. Нариси історії», які представляють українську історію від давніх часів до кінця «довгого XX століття», звільняючи її виклад від російських наративів і радянської спадщини. Ми також працювали над додатковими томами «Енциклопедії історії

ISSN 1027-3239. Visn. Nac. Acad. Nauk Ukr. 2026. (10)

України». А у серії «Наука для всіх» у 2023 р. видали працю Лариси Якубової «Рашизм: Звір з безодні», написану на замовлення Видавничого дому.

Інший важливий напрям — співпраця з Національною бібліотекою України імені В.І. Вернадського. Це видання, які вводять до наукового обігу її фонди. Серед прикладів — дослідження та ілюстрований каталог «Європейський гравірований портрет XVI—XIX ст. з фондів Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського», а також праця «Атрибуція й експертиза книжкових пам'яток: з досвіду Інституту книгознавства Національної бібліотеки України імені В.І. Вернадського».

Варто згадати і видання 2025 р. — монографію «Відкрита наука: візія Національної академії наук України» за науковою редакцією академіка НАН України А.Г. Загороднього та підручник академіка НАН України М.З. Згуровського і професора Ю.П. Зайченка «Системи і методи штучного інтелекту».

Кожен такий проєкт потребує спільної роботи авторів і видавничих фахівців: наукового та літературного редагування, розроблення художнього оформлення, підготовки ілюстрацій, науково-довідкового апарату, електронного представлення і формування метаданих. На цих прикладах добре видно, наскільки різноманітною є робота наукового видавництва.

— А чи з'явилися нові можливості безпосереднього спілкування з читачами?

— У 2025 р. «Академперіодика» вперше взяла участь у Львівському книжковому ярмарку та Міжнародному літературному фестивалі. Ми представили монографії й науково-популярні книги з різних галузей знань.

Того самого року за підтримки Українського інституту книги на Франкфуртському книжковому форумі було представлено підготовлену нашим видавництвом книгу лікаря і воїна-добровольця Євгена Дубровського «Історія, яку варто почути». Її третє видання презентували також у Національній науковій медичній бібліотеці України.

Продовжуємо брати участь у заходах із популяризації читання та благодійних ініціативах. Долучалися до акції «Книга на фронт», передавали видання Державній бібліотеці України для юнацтва та дитячим будинкам сімейного типу. Наприкінці 2025 р. підтримали акцію «3000 книг для бібліобуса», яку ініціювала Харківська державна наукова бібліотека імені В.Г. Короленка для громад, де стаціонарні книгозбірні зруйновані війною.

До читача наші книги приходять і через відкриті електронні ресурси, і через бібліотеки, презентації, книжкові заходи. Для науково-популярних видань, зокрема серії «Наука для всіх», усі ці можливості поширення особливо важливі.

— Нові технології потребують і нових навичок. Як колектив опановує цю роботу?

— Співробітники підвищують кваліфікацію, беруть участь у професійних семінарах і навчальних заходах, зокрема з питань роботи міжнародних баз даних, редагування, відкритої науки. Опанування цифрових інструментів стало необхідною частиною роботи редакторів та інших видавничих фахівців.

Розвивали й співпрацю із закладами вищої освіти. Студенти Запорізького національного університету, Львівської політехніки, Українського державного університету імені Михайла Драгоманова проходили у нас практику, виконуючи конкретні завдання: працювали з версткою, редагували тексти, готували інформаційні матеріали, долучалися до наповнення електронних ресурсів. Водночас війна й безпекові обмеження ускладнили продовження частини цієї роботи.

Залучення молодих фахівців і посилення колективу залишаються важливими завданнями. Адже розширення функцій видавництва потребує людей, які можуть поєднувати знання видавничої справи із сучасними інформаційними технологіями. Наші плани передбачають і подальше навчання працівників, і автоматизацію процесів, і кадрове посилення підрозділів.

— Розумію, що зараз складно щось планувати, але все ж: якими Ви бачите головні завдання «Академперіодики» на наступні п'ять років?

— Передусім це подальша інтеграція академічних видань у світовий інформаційний простір на засадах відкритої науки. Для цього потрібно розвивати платформу журналів, електронні редакції, книжкові ресурси, вдосконалювати представлення публікацій і забезпечувати надійне збереження інформації.

У 2025 р. ми розробили концепцію нової цільової комплексної програми НАН України на 2026—2030 рр. «Трансформація науково-видавничого комплексу НАН України в умовах війни і повоєнних змін у контексті впровадження європейських ініціатив відкритої науки». Вона й визначає напрями нашої подальшої роботи.

Потрібно продовжувати також дослідження науково-видавничої сфери, готувати практичні рекомендації для установ і редакцій, удосконалювати підготовку видань до входження у міжнародні бази даних. Важливими аспектами залишаються якісний науковий переклад і редагування, дотримання академічної доброчесності, захист авторського права, навчання учасників видавничого процесу.

Окремі завдання стосуються оновлення технічної бази, залучення фахівців і пошуку додаткових можливостей фінансування, зокрема участі у грантових програмах. Подальший розвиток потребує збалансованої роботи в усіх трьох напрямах — науково-методичному, видавничому й поліграфічному. Саме їх поєднання дає змогу супроводжувати наукову працю від підготовки видання до його представлення читачам і міжнародній науковій спільноті.

Загалом сучасний науково-видавничий світ змінюється так швидко, що одне лише підтримання належного рівня роботи вже потребує постійного навчання й оновлення. І тут асоціативно спливає в пам'яті відома цитата з твору Льюїса Керрола «Аліса в Задзеркаллі»: «Треба бігти щосили, щоб тільки залишатися на місці, а щоб кудись потрапити — потрібно бігти вдвічі швидше!».

Для «Академперіодики» цей рух означає постійне опановування нових технологій, вдосконалення видавничих процесів, розширення можливостей для представлення української науки у світі. Саме над цим і працюватимемо.

— Чудове завершення інтерв'ю. Дякую Вам, Анно Ігорівно, що знайшли час поспілкуватися з нашою редакцією.

— Дякую Вам.

Розмову вела
Олена Мележик

FIVE YEARS OF TRANSFORMATION:
HOW AKADEMPERIODYKA CHANGED IN 2020—2025

Interview with A.I. Radchenko, Director of the Publishing House "Akademperiodyka"

The publication of scientific monographs and periodicals is the final and crucial stage of any scientific study. The academic community cannot function fully without scientific periodicals. Recognizing the importance of this mission, the editorial board of Visnyk of the National Academy of Sciences of Ukraine follows the development of the Publishing House "Akademperiodyka" of the National Academy of Sciences of Ukraine and periodically, at least once every five years, speaks with its head. Today, we offer our readers an interview with the publishing house's director, Anna I. Radchenko.

Cite this article: Five years of transformation: how Akademperiodyka changed in 2020—2025 (interview with A.I. Radchenko, Director of the Publishing House "Akademperiodyka"). *Visn. Nac. Akad. Nauk Ukr*. 2026. (10): 55—60. https://doi.org/10.15407/visn2026.10.055